

علم النفس فلسفی علامه طباطبائی

و کاربرد آن در علوم انسانی اسلامی

ابوالحسن غفاری

www.ketab.ir

علم النفس فلسفی علامه طباطبائی

و کاربرد آن در علوم انسانی اسلامی

ابوالحسن غفاری

عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ اول: ۱۴۰۰

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

طراح جلد: امیر نجفی

چاپ و صحافی: چاپ الماس

سرشناسه: غفاری، ابوالحسن، ۱۳۴۶.

عنوان و نام پدیدآور: علم النفس فلسفی علامه طباطبائی و کاربرد آن در علوم انسانی اسلامی / ابوالحسن غفاری.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۴۰۰.

مشخصات ظاهری: ۴۹۶ص.

شابک: ۳-۴۹۷-۶۰۰-۱۰۸-۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.

یادداشت: کتابنامه. یادداشت: نمایه.

موضوع: طباطبائی، سید محمدحسین، ۱۲۸۱-۱۳۶۰ — دیدگاه درباره خودشناسی.

موضوع: Tabataba'i, Sayyed Muhammad Husayn- Views on self-perception.

موضوع: طباطبائی، سید محمدحسین، ۱۲۸۱-۱۳۶۰ — دیدگاه درباره انسان‌شناسی.

موضوع: Tabataba'i, Sayyed Muhammad Husayn- Views on anthropology.

موضوع: خودشناسی.

موضوع: Self-perception.

موضوع: خود(فلسفه).

موضوع: Self-(philosophy).

موضوع: انسان‌شناسی.

موضوع: Anthropology.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: BBR ۱۳۹۵

رده‌بندی دیویی: ۱۸۹/۱

شماره کتابشناسی ملی: ۸۴۲۲۵۵۲

دفتر مرکزی: تهران، خیابان شهیدبختی، تقاطع بزرگراه

شهید مدرس، پلاک ۵۶، تلفن: ۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۵۰۳۳۳۱

فروشگاه کتاب اندیشه: تهران، خیابان انقلاب، روبروی

درب اصلی دانشگاه تهران، پلاک ۱۳۲۸، تلفن: ۶۶۱۷۵۶۷۰

www.poict.ir

همه حقوق محفوظ است

فهرست

پیشگفتار.....	۱۳
مقدمه.....	۱۷
۱. بیان مسئله.....	۱۷
۲. اهمیت و ضرورت.....	۱۸
۳. پیشینه تحقیق.....	۱۹
۴. سؤالات اصلی و فرعی تحقیق.....	۲۰
۵. اهداف و کاربرد تحقیق.....	۲۰
۶. روش تحقیق.....	۲۰
۷. نوآوری‌ها و نقدهای تحقیق.....	۲۱
۸. فرضیه‌ها.....	۲۱
۹. نمایی از ساختار تحقیق.....	۲۲
بخش اول: علم النفس فلسفی علامه طباطبائی.....	۲۵
فصل اول: تعریف و جایگاه علم النفس فلسفی.....	۲۹
گفتار اول: تعریف علم النفس فلسفی.....	۳۰
گفتار دوم: تفاوت علم النفس فلسفی و معرفة النفس.....	۳۲
گفتار سوم: تفاوت علم النفس فلسفی و روان‌شناسی.....	۳۹
گفتار چهارم: جایگاه علم النفس فلسفی در آثار حکمای پیش از علامه طباطبائی.....	۴۲
گفتار پنجم: جایگاه علم النفس فلسفی در آثار علامه طباطبائی.....	۴۸
فصل دوم: اثبات وجود نفس.....	۵۵
گفتار اول: ادله اثبات وجود نفس.....	۵۶

۱. اثبات وجود نفس از طریق آثار و عملکردها ۵۶
- الف) تقریر بر اساس تنوع عملکرد اجسام ۵۸
- ب) تقریر بر اساس تقسیم اجسام بر دو قسم زنده و غیرزنده ۶۲
۲. پرهان هوای طلق ۶۳
۳. شهود نفس ۶۷
۴. عدم غفلت و فراموشی ۶۸
۵. اثبات نفس از طریق تجرد علم ۷۱
- گفتار دوم: اثبات وجود نفس از طریق خواب و رؤیا ۷۲
- فصل سوم: چیستی و تعریف نفس** ۷۷
- گفتار اول: نفس از منظر ارسطو، ابن سینا و ملاصدرا ۷۷
- گفتار دوم: چیستی و حقیقت نفس از منظر علامه طباطبائی ۸۲
۱. معنای لغوی و اصطلاحی نفس ۸۲
۲. تحلیل تعریف علامه طباطبائی ۸۴
۳. چگونگی وجود نفس به لحاظ پیدایش ۹۶
- گفتار سوم: تمایز نفس و مزاج ۱۰۶
۱. مزاج و شاکله سازی ۱۰۹
۲. تأثیر مزاج در خیال ۱۰۹
۳. مزاج و مسئله علت غایی ۱۱۰
۴. مزاج و تأثیر آن در اخلاق و ملکات ۱۱۱
- فصل چهارم: جوهریت نفس** ۱۱۳
- گفتار اول: تعریف جوهر و عرض ۱۱۴
- گفتار دوم: براهین جوهریت نفس ۱۱۴
۱. استدلال از طریق صور نوعیه ۱۱۵
- الف) استدلال از طریق اختلاف افعال و آثار اجسام در خارج ۱۱۵
- ب) استدلال از طریق صدق مفاهیم گوناگون بر اجسام مختلف ۱۱۶
۲. استدلال دیگر از طریق صورت جوهری ۱۱۷
۳. اثبات جوهریت نفس از طریق افعال حیاتی ۱۱۸
۴. اثبات جوهریت نفس از طریق صور علمی ۱۲۰
۵. انسان معلق در فضا ۱۲۱

فصل پنجم: وجود پیشینی نفس	۱۲۳
گفتار اول: چگونگی وجود نفس قبل از بدن از نظر علامه طباطبائی	۱۲۳
گفتار دوم: تمایز نفس با روح و مسئله وجود پیشینی نفس	۱۲۸
گفتار سوم: وجود پیشینی نفس و مسئله میثاق در عالم ذر	۱۳۶
فصل ششم: تجرد نفس	۱۴۳
طرح مسئله	۱۴۵
گفتار اول: ادله عقلی و شهودی	۱۴۶
۱. استدلال اول از طریق ادراک کلی	۱۴۶
انسان و شهود خویشتن خویش	۱۴۹
۲. انقسام ناپذیری، عدم تغییر و تبدیل «من»	۱۵۱
۳. برهان هوای طلق	۱۵۴
۴. اثبات تجرد نفس از طریق تجرد صورت علمی	۱۵۶
۵. صرافت و بساطت	۱۵۸
۶. ثبات شخصیت آدمی	۱۶۱
۷. خواب و رؤیا	۱۶۳
۸. عدم انطباق کبیر در صغیر	۱۶۵
۹. اثبات تجرد نفس از طریق بقا و استذکار صور علمی	۱۶۷
۱۰. اشاره ناپذیری ادراکات حصولی	۱۶۸
گفتار دوم: ادله نقلی	۱۶۹
الف) آیات	۱۶۹
ب) روایات	۱۷۶
گفتار سوم: تحلیل و بررسی ادله تجرد نفس	۱۷۶
گفتار چهارم: علامه طباطبائی و بررسی برخی شبهات تجرد نفس	۱۸۲
پاسخ‌های علامه طباطبائی	۱۸۵
گفتار پنجم: آثار تجرد عقلی نفس	۱۹۰
۱. ادراک کلی	۱۹۲
۲. بقای نفس	۱۹۸
ادله قرآنی در بقای نفس پس از بدن	۲۰۰

پیشگفتار

در پرتو پیروزی انقلاب اسلامی ایران، بار دیگر تعالیم متعالی و مرفی اسلام، به عنوان معارف محاف بخش، در عرصه حیات انسان معاصر ظاهر گردید. تجدید حیات اسلام، از سویی سبب بیداری و خودباوری ملت های مسلمان شد، از دیگر سو باعث نمایان شدن مسست پایگی مسلک ها و مکاتب بشر ساخته و نظام های مبتنی بر آنها در میان دیگر ملل گشت.

بایستگی بسط تحقیق و مطالعه متقن و منسجم نظریه پردازی و نوآوری در زمینه مبانی معارف دینی و نظامات اجتماعی مبتنی بر آن و ضرورت پرداخت عالمانه و روزآمد به «حوادث واقعه فکری»، به فراخور شرایط کنونی و درخور این رستخیز رهایی بخش و نیز لزوم آسیب شناسی فرهنگ ملی، دفاع درست و دقیق از دین و زدودن پیرایه های موهوم و موهون از ساحت قدسی آن و صیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری اقشار تحصیل کرده و نسل جوان کشور، تأسیس نهاد علمی پژوهشی ممحض و کارآمدی را فرض می نمود. به اقتضای ضرورت های پیشگفته، حسب الامر رهبر فرهیخته انقلاب اسلامی آیت الله العظمی خامنه ای (مدظله العالی) و با تلاش و تدبیر آیت الله علی اکبر رشاد، «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی» به عنوان نهادی علمی فکری، دانشگاهی - حوزوی، در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

پژوهشگاه دارای شخصیت حقوقی مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیردولتی است که اکنون در قالب چهار پژوهشکده «حکمت و دین پژوهی»،

«نظام‌های اسلامی»، «فرهنگ و مطالعات اجتماعی»، «دانشنامه‌نگاری دینی» و چند مؤسسه وابسته، برای تحقق اهداف مذکور در اساسنامه مصوب خود، فعالیت می‌کند.

پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، که مشتمل بر هفت گروه علمی با عنوان‌های «معرفت‌شناسی»، «قرآن‌پژوهی»، «تخصصی علوم انسانی قرآنی»، «فلسفه»، «کلام»، «عرفان» و «منطق فهم دین» است، در جهت تحقق اهداف ذیل فعالیت می‌کند:

۱. بازپژوهی و بازپیرایی حکمت و کلام و معارف اسلامی؛
 ۲. تبیین و ساماندهی مناسب مباحث زیرساختی اندیشه دینی؛
 ۳. ایجاد بستر مناسب برای تعمق و پویایی و بالندگی اندیشه دینی؛
 ۴. پاسخ به شبهات القایی در قلمرو عقاید و کلام اسلامی؛
 ۵. نقد مکاتب و دیدگاه‌های معارض در حوزه زیرساخت‌های اندیشه دینی.
- یکی از حوزه‌های معرفتی مورد اهتمام خاص در پژوهشگاه، به خصوص در گروه‌های پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، تأسیس، توسعه و بازپیرایی «علم النفس فلسفی» است؛ علم النفس فلسفی مطالعه بساطت درباره نفس و احکام و عوارض آن است. در این حوزه، تمحّض مباحث مربوط به نفس‌شناسی با اولویت نفس انسان در فلسفه مشاء، اشراق و حکمت متعالیه با مذاقه عقلی و با عنایت به رهاوردهای نقلی و شهودی انجام می‌شود و گزاره‌های نفس‌شناسی فلسفی در سه مرحله «تبیین و تحلیل یافته‌های حکمای اسلامی»، «نقد و ارزیابی یافته‌های پیشینیان» و «کار بست یافته‌ها در علوم انسانی» مورد بحث قرار می‌گیرد.

پژوهش حاضر با عنوان «علم النفس فلسفی علامه طباطبایی و کار بست آن در علوم انسانی اسلامی»، تألیف محقق گران‌قدر حجت‌الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر ابوالحسن غفاری است. نگاهی گذرا بر آثار و آرای این عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی نشان می‌دهد که ایشان آثار مهمی در زمینه فلسفه به رشته تحریر درآورده‌اند؛ کتاب‌هایی چون: ۱. حدود

جسمانی نفس، (اثر برگزیده در پانزدهمین همایش کتاب سال حوزه)،
 ۲. تحلیل و تطورات قانون علیت در فلسفه اسلامی، ۳. فلسفه هنر و زیبایی،
 ۴. سنت امتحان در زندگی انسان، و قریب به ۳۰ مقاله علمی و پژوهشی و
 چندین کتاب در حوزه معارف اسلامی و علم اصول از آثار قلمی ایشان است.
 اثر حاضر، در بخش اول، علم النفس علامه طباطبائی را از میان آثار و آرای
 ایشان استنباط و نفس شناسی فلسفی او را معرفی می کند و یافته های تحقیق، نقاط
 اشتراک و افتراق نفس شناسی علامه با دیگر متفکران را نشان می دهد. در بخش
 دوم، پس از اشاره به مطالبی درباره علوم انسانی، تأثیر و کاربرست یافته های
 علم النفس علامه در تدوین علوم انسانی و نیز حل مسئله های علوم انسانی موجود،
 مانند روان شناسی، علوم تربیتی، مدیریت و... به بحث گذاشته شده است.

در پایان از همه اعضای محترم شورای علمی گروه فلسفه، ارزیابان محترم
 حجت الاسلام والمسلمین استاد سیدیدالله یزدان پناه و حجت الاسلام
 والمسلمین جناب آقای دکتر مسعود اسماعیلی و ناظران محترم، حجت الاسلام
 والمسلمین استاد عبدالحسین خسرو پناه و حجت الاسلام والمسلمین آقای
 دکتر مهدی عبدالهی (ناظر بخش دوم تحقیق) و به ویژه مؤلف گرامی که با
 سعه صدر در تولید و بالندگی اثر تلاش کردند قدردانی نموده و توفیقاتشان را از
 خدای سبحان خواستاریم و از استادان و صاحب نظران درخواست می شود با
 ارائه نظرات ارزنده خود، ضمن کمک به تکمیل این تحقیق ارزشمند، ما را در
 ارائه آثار برتر دیگر یاری فرمایند.

گروه فلسفه

پژوهشکده حکمت و دین پژوهی